
---

2 - САБАҚ

ҚОҒАМ ТАЛАБЫ – БІЛІКТІ МАМАН СӨЗДЕРДІҢ БАЙЛАНЫСУ ТӘСІЛДЕРІ

1-тапсырма. Берілген сөздер мен сөз тіркестерінің мағынасын түсініп, сөйлемдер құраңыз.

Мамандық, болашақ, қадам, асқақ арман, мақсат, тартымды, ерекше, шешім, сынақ, қателік, адасу, қуаныш, қызығушылық, қабілет, қажеттілік, өмірлік жоспар, жастық шақ, сабыр, ауызбірлік.

2-тапсырма. Мәтінді оқыңыз. Талдаңыз.

Мамандық таңдау – адам өміріндегі ең маңызды қадамдардың бірі. Себебі, адам тағдырының бір бөлігі таңдаған мамандығымен байланысты. Адам асқақ арманға, биік мақсатқа ұмтылады. Осы кез ұлы Абай атамның «Сен де бір кірпіш дүниеге, кетігін тап та, бар қалан» деген сөзін қалайша естен шығарамыз? Әр мамандық өзінше ерекше, қажетті болып саналады. Бірақ сол мамандықтардың ішінен жастардың өзіне сай мамандықты дұрыс таңдауына ықпал ететін ең бірінші отбасы, яғни ата-анасы. Мамандық таңдау – белгілі бір дайындықты қажет ететін жасөспірімдік кезеңде қабылданатын жауапты шешімдердің бірі. *Мамандық таңдаудың екі әдіс-тәсілі бар. Бірінші әдіс* – сынақ және қателік, адам нағыз қажетті мамандықты таппайынша адаса жүріп, әртүрлі салаларда жұмыс істеуіне болады. Бұл оған жақсы өмір сыйлаумен қатар, еңбектің қуанышын да сыйлайды. Бірақ бұған адам өмірінің жартысы кетуі мүмкін. *Екінші әдіс* – қандай мамандық таңдаса да, әрбір адамның өзінің қажеттілігін, қызығушылығын, қабілетін, ойын, қабылдауын, жүйке **жүйесінің** қалыбын білу. Сондықтан мамандық таңдауда қателеспеген дұрыс. Мысалы, дүниежүзінде екі мыңнан астам мамандық бар екен. Бірақ заман талабына сай сол мамандықтардың бірі жойылып, бірі жаңадан пайда болып жатады. Мамандық қажеттілігі заман талабына сәйкес өзгеріп отырады. Елімізге қандай мамандық қажет? Осыған бір көңіл бөлген дұрыс.

Қазіргі жастарға ең керек нәрсе – жастық шақты барынша өзіңе ыңғайлы, қолайлы болған бір өнердің үстінде еңбектену арқылы өткізу. Мысалы, ол айтыс болсын, спорт болсын, инженерлік мамандық немесе есепшілік болсын – қазақ мұны бір ауыз сөзбен «өнер» деген. Өмірлік жоспарың қандай болмасын, шет тілін үйреніп, компьютерде жұмыс істеуді игерген аса пайдалы. Заманның ағымына қарай кейбір мамандықтар тез ескіріп, оның орнын жаңа мамандықтар басып жатыр. Сондықтан кез келген жағдайда қосалқы меңгерген мамандық болу керек.

Ал жастық шағын өкінбестей өткізген жан қартайған сайын тұлғалана береді екен. Қазақта «отызында орда бұзған жігіт, қырықта қамал алады». Елуде ел ағасына айналады. Алпыста ақсақалдық абыройға ие болып, берісі – әулетінің, арысы – алаштың абызына айналады. Жас кезінде жүйелі білім алып, ел қамындағы азаматтармен үзеңгілес болған, көпті көрген адам ғана жасы ұлғайғанда да аяулы адам болады. Жемісті болу үшін – сабыр, жету үшін – уақыт, жеңіс үшін – ауызбірлік керек... Біз ата-әжелеріміздің аузынан «Бала болып жарытпадық, балалық шағымызды соғыс ұрлап кетті» дегенді жиі естіп өстік. Ал, менің замандастарымда алаңсыз балалық шақ болды. Тұрмыс төмендігі, отбасы қиындықтары кездескен шығар. Бірақ тыныш заманда бала болып асыр салуымызға ешкім кедергі жасаған жоқ. Мұны бағалай білгеніміз жөн. Сондықтан бейбіт аспан астында ғұмыр кешіп жатқан бүгінгі жастар, мектеп түлектері білімге ұмтылса, өнерге, спортқа, пайдалы нәрсеге талпынса, ата дінге сіңген тәрбиені терең меңгергені жөн.

(М. Тазабеков)

3-тапсырма. Сұрақтарды топ болып талқылаңыз.

1. Сен болашақ мамандығыңды қалай таңдадың?
2. Таңдаған мамандығың туралы не білесің?
3. Мамандығыңның өзіндік ерекшелігі бар ма?
4. Бұл мамандық заман талабына сай ма?
5. Бұл мамандықтың еңбек нарығындағы қажеттілігі қанша?

4-тапсырма. Мәтінді пайдаланып, сөйлемдерді аяқтаңыз.

1. Мамандық таңдау – адам өміріндегі ... . 2. Мамандықтардың ішінен жастардың өзіне сай мамандықты дұрыс таңдауына ... . 3. Мамандық таңдау – белгілі бір дайындықты қажет ететін ... . 4. Жастарға ең керек нәрсе – ... . 5. Өмірлік жоспарың қандай болмасын, ... 6. Жас кезінде жүйелі білім алып, ел қамындағы азаматтармен үзеңгілес болған, ... 7. Жемісті болу үшін – сабыр, жету үшін – уақыт, жеңіс үшін – ... . 8. Бейбіт аспан астында ғұмыр кешіп жатқан бүгінгі жастар, ...

Сөздердің байланысу тәсілдері

Сөйлемдегі сөздер бір-бірімен грамматикалық байланыста қолданылады, сөйтіп барып белгілі бір ойды білдіре алады. Кез келген қатар тұрған сөздер бір-бірімен байланыса бермейді. Бір-бірімен грамматикалық байланысқа түспеген сөздер бір-бірімен тіркеспейді де, сөз тіркесін де құрай алмайды. Сөздердің сөйлемде байланысуының белгілі бір заңдылығы бар, сөздер бір-бірімен белгілі бір тәсілдермен байланысады.

Қазақ тілінде сөйлемдегі сөздер төрт түрлі тәсіл арқылы байланысады:

- 1) жалғау арқылы;
- 2) шылау арқылы;
- 3) сөздердің орын тәртібі арқылы;

4) интонация арқылы.

- ✓ Сөздер септік, тәуелдік, жіктік жалғаулары арқылы бір-бірімен байланысқа түседі. Осы жалғаулардың қатысуымен сөздің өзара байланысынан белгілі бір синтаксистік қатынас түзіліп, грамматикалық мағына беріледі. Мысалы, *Мен өз тілімді құрметтеймін.*
- ✓ Сөздер сөйлемде шылаулар арқылы да байланысады.

Мысалы, *Қазақ халқы мәдениетін, ана тілін сақтап қалу үшін күреседі.*

Сөздерді байланыстыратын шылаулар:

сайын, үшін, жөнінде, туралы, дейін, шейін, тарта, таман, соң, кейін, бірге қатар

- ✓ Сөздер орын тәртібі арқылы да байланысады. Ұлттық тіл, әдеби шығарма, халық тарихы, ауыз әдебиеті, тіл тарихы т.б.

5-тапсырма. Кестені сөздердің байланысу тәсілдеріне қарай сәйкестендіріңіз.

Жалғау	Асқардың мамандығы
Шылау	Рухани өмірімізге азық етеміз
Орын тәртібі	Өмірлік жоспарың туралы
Интонация арқылы	Бұл – үлкен сенім

6-тапсырма. Төменде берілген сөздерді шылаулар арқылы байланыстырып, сөйлемдер құраңыз.

Мамандық, болашақ, арман, мақсат, шешім, сынақ, қателік, адасу, қуаныш, қабілет, өмірлік жоспар, жастық шақ, сабыр, ауызбірлік, замандастарым, балалық шақ, отбасы, заман.

7-тапсырма. Мақал-мәтелдерді толықтырып, сөздердің байланысу тәсілдерін анықтаңыз. Мағынасын түсіндіріңіз.

1. Көз қорқақ, ...
2. Өрге жүзген өнегелі ісімен, ...
3. Байлық – ... .
4. Аз жұмысты қиынсынсаң – ... .
5. Азға қанағат қылмасаң – ... .
6. Еңбекпен табылған тамақ ... .

8-тапсырма. Төмендегі кестені досыңызбен кеңесе отырып толтырыңыз.

Мамандықты дұрыс таңдау дегеніміз не?	Өзінді болашақ мамандығына қалай дайындауға болады?	Білім деңгейінің мамандық таңдаудағы әсері қандай?	Нарық жағдайында мамандықты қалай таңдау керек?

9-тапсырма. Мына сұрақтар төңірегінде өзара сұқбат құрыңыз.

- 1) Сен ата-анаңның жұмыс орнында болдың ба?
- 2) Ата-анаң өз мамандықтары туралы не айтады?
- 3) Олардың мамандығы үшін қандай сипаттама қажет?
- 4) Ата-анаңның мамандығын жалғастырғаныңды қалайды ма?
- 5) Ата-анаңның мамандығына өзінді қоя алар ма едің?
- 6) Туыстарыңның арасында саған ұнайтын мамандық иесі бар ма?
- 7) Ата-анаңның мамандығының қандай қажеттілігі бар деп ойлайсың?
- 8) Олардың ісін жалғастыру үшін сенде қандай мінез-құлық қалыптасу керек?

10-тапсырма. «Бәсекеге қабілеттілік – білімнен» тақырыбына эссе жазыңыз.

11-тапсырма. Мәтінді оқып, түсінгеніңізді баяндаңыз. Сөздердің байланысу тәсілдерін анықтаңыз.

Баяғыда таудың қиясын мекендеген бір ерекше қасиетті қыран өмір сүріпті. Өзгелерге өнеге болған әлгі бүркіт бір жылы өмірінде бірінші рет үш балапан басып шығарыпты. Балапандардың қанаттары қатайып, ұясынан ұшып шығуына аз уақыт қалғанда бүркіт үш балапанын уысына қысып, теңіз төсіне алып шығыпты. Ұшып келе жатып ол, өзіндік өмірге қанат қаққалы тұрған балапандарынан соңғы рет сынақ алып, былай деп сұрапты: – Қанаттыға қақтырмай, тұмсықтыға шоқтырмай, мәпелеп бағып-қаққанымды жақсы білесіңдер. Ертең өскесін, осының өтеуі ретінде маған қандай жақсылық жасайсыңдар?

Біріншісі айтыпты: – Анашым, сенің ақ сүтінді ақтау үшін қолымнан келгеннің бәрін жасаймын. Мен сені өмір бойы қанатыма мінгізіп алып жүремін. Дүниенің төрт бұрышын түгел аралатам, таңғажайып тамашаларды көзіңмен көретін боласың.

Бүркіт басын шайқап, уысындағы балапанын теңізге тастап жіберіпті. Бірінші балапан теңіз тұңғиығына батып кете барыпты. Сосын екіншісіне бұрылып: – Ал сен не айтасың, – депті. Екіншісі айтыпты: – Анашым, мен сені ел аралатып, босқа әуре қылмаймын. Ғаламның барлық кереметтері мен қызықтарын алдыға әкеліп берем, ішкенің алдында, ішпегенің артында болады.

Бүркіт тағы да басын шайқап, уысын жазып жібергенде, екінші балапан да біріншінің соңынан кете барыпты. Бүркіт үшінші балапанына бұрылып, жарықшаққа толы дауыспен былай депті: – Ал, сен мені қалай жарылқамақсың?

Сонда үшінші балапан былай деп үн қатыпты: – Анашым, өтірік қанша тәтті болса да, саған ащы ақиқатты ақтармасқа амалым жоқ. Маған жасаған жақсылықтарыңның шеті де, шегі жоқ екенін, оны өтеуге менің барлық ғұмырым жетпейтінін жақсы білемін. Дегенмен, менің өмірім сені әлемді аралатуға да, сан түрлі ғаламаттарды алдыға алып келуге де арналмайтынын айтқым келеді. Мен сенің маған жасаған жақсылықтарыңның барлығын өз балапандарыма жасау үшін өмір сүретін боламын.

Кәрі бүркіт сонда ғана көкірек кере терең дем алып: – Біздің әулет аманатын алға апарар, қыран деген атқа лайық бола алар ұрпақ туылғанына көзім енді жетті, – деген екен.

12-тапсырма. Аңыз туралы досыңызбен сұхбат құрыңыз. Осы аңызға ұқсас қандай әңгіме, ертегі білесіз?

1. _____

2. _____

13-тапсырма. Сабақ бойынша кестені толтырыңыз.

V	+	!	?
«Бұрыннан білемін»	«Жаңа ақпарат»	«Таңғалдырды»	«Келісе алмаймын. Білгім келеді»

